

**Luka Lukić, *Opis sela Klakarja 1905. – 1953.*
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Općina Klakar, Zagreb – Klakar, 2020.
(priredio Marinko Vuković)**

Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (*Zbornik za narodni život i običaje*) prvi je i najstariji hrvatski etnološki časopis, koji u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti izlazi od 1896. godine. Njegov 61. broj, objavljen 2020. godine, u cijelosti je posvećen najvažnijem dijelu etnografskoga korpusa koji je, službujući u Klakaru punih 37 godina (1900. – 1937.), zapisao učitelj, etnograf i melograf Luka Lukić (1875. – 1956.), i to stotinu godina otkako je u 24., 25. i 26. broju časopisa 1919., 1924. i 1925. objavljena u nastavcima njegova etnografska monografija o rodnom mu Brodskom Varošu¹. Nakon što je 2016. u dvije knjige objavljen prvi dio njegovih zapisa iz Klakara, knjigom *Luka Lukić: Opis sela Klakarja 1905. – 1953.* zaokruženo je objavljivanje jedne od najvećih rukopisnih ostavština koja se čuva u arhivu Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Tako je široj javnosti postao dostupan taj iznimno detaljan, iscrpan i precizan interdisciplinarni prikaz sela Klakara u prvoj polovici 20. stoljeća, a koji se sastoji od nekoliko tisuća stranica, bilježen i usustavljen prema načelima *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića. Rukopis je za objavljivanje kritički priredio i popratnim znanstvenim aparatom opremio dr. sc. Marinko Vuković.

Fascinantan i dragocjen etnografski rad

Luka Lukić² svojim se zapisima trudio cjelovito zabilježiti narodnu dušu, a to je urodilo jednim od najopsežnijih i najiscrpnijih, interdisciplinarnih, opisa

- 1 Luka Lukić: *Varoš: narodni život i običaji*, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* broj 24., 25. i 26. Građu je prikupljao 1899. – 1901., a slavonskobrodski Ogranak Matice hrvatske i Folklorni ansambl Broda objavili su 1995. u Slavonskom Brodu, zahvaljujući prof. Zvonimiru Toldiju, pretisak u monografiji *Varoš*.
- 2 Rođen i umro u Brodskom Varošu. Kao učitelj službovao je u Kaniži, Brezinama, Gaju i na koncu u Klakaru. Uz posao učitelja, u Klakaru je bio orguljaš i zborovođa ostavivši iza sebe jedinstven način pučkog pjevanja u crkvi. U časopisu *Sveta Cecilija* objavio je niz osvrti i kritika na orguljašku glazbu te duhovnih pučkih napjeva koje je zabilježio u Klakaru i okolici, a surađuje i u izradi *Građe za hrvatski glazbeni rječnik*. Prema napucima *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića (1897), od 1905. prikuplja građu o selu Klakaru, te je Jugoslavenskoj (Hrvatskoj) akademiji znanosti i umjetnosti dostavio ukupno 4.481 stranicu rukopisa studije o Klakaru.

života jednoga sela u Hrvatskoj, Klakara³. Građu je slao Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti između 1951. i 1953. Radi se o ukupno 1.100 rukom pisanih araka formata A4 i 450 uzoraka seljačkih ručnih radova, što je težilo otprilike 17 kilograma papira, a da za to nije primio nikakvu naknadu⁴. Tako se danas u arhivu Odsjeka za etnologiju HAZU čuva trinaest svezaka Lukićevih rukopisa s etnografskom građom iz Klakara (sign. SZ 128a, SZ 1281/1, SZ 128b, SZ 128c, SZ 128d, SZ 128e, NZ 28a, NZ 28b, NZ 28c, NZ 28d, NZ 28e, NZ 57a te NZ 57b).

Ustrajnošću i iznimnom zalaganjem **Mate Blaževca-Pajkova** iz Donje Bebrine i uz nemalu potporu Općine Klakar i načelnika **Josipa Stanića**, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Općina Klakar 2016. godine, obilježavajući 140. godišnjicu rođenja i 60. godišnjicu smrti Luke Lukića, objavili su tri dragocjene knjige. Mato Blaževac-Pajkov priredio je monografski pregled Lukićeva života i djelovanja prikupivši niz dragocjenih podataka i sustavan pregled njegove razasute ostavštine u knjizi *Luka Lukić: učitelj, etnograf i melograf u Klakaru*. Priređene su i dvije zbirke zapisa iz njegove rukopisne ostavštine koja se čuva u Arhivu HAZU – **Tanja Perić-Polonijo** i **Dunja Vanić** priredile su knjigu *Opis sela Klakarja: pripovijetke i pjesme skupljane od sredine 19. do sredine 20. stoljeća* na 852 stranice, a **Marinko Vuković** *Opis sela Klakarja: graditeljstvo, pokušstvo, sprave i oruđa početkom 20. stoljeća* na 803 stranice⁵.

Četvrta knjiga u tome nizu, spomenuta 61. knjiga *Zbornika za narodni život i običaje*, koju je priredio dr. sc. Marinko Vuković, pod nazivom *Luka Lukić: Opis sela Klakarja 1905. – 1953.*, izašla je 2020. ponovno u suizdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Općine Klakar.

Tek se iz toga dijela konačno objavljene Lukićeve rukopisne ostavštine vidi da se u cijelosti držao *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića, ali se i stječe dojam o opsegu toga korpusa koji je marno prikupio i zabilježio klakarački učitelj, a varoški sin Luka Lukić. Ta knjiga, naime, sadrži čak 1.100 stranica, od čega se 1.003 stranice odnose na samu građu, a ostalo je znanstveni aparat – uvodna napomena priređivača M. Vukovića, sadržaj, tekstološka napomena (Marinko Vuković, **Irena Miloš** i **Jakša Primorac**), rječnik manje poznatih riječi i izraza (više od 3.000 natuknica) te sažetak na hrvatskome i engleskome. Budući da su u knjizi *Graditeljstvo...* objavljeni dijelovi IV. i V. poglavlja 2. dijela *Osnove*, a u *Pripovijetkama...* X. poglavlje 3. dijela *Osnove*, to je ovime zapravo objavljena sva rukopisna građa koju je Luka Lukić prikupio i poslao

3 Selo i općinsko središte u Brodsko-posavskoj županiji, nastalo vjerojatno u ranom novom vijeku, do razdoblja između dva svjetska rata uobičajeno se nazivalo Klakarje, koji naziv u svojim zapisima koristi Lukić.

4 Mato Blaževac-Pajkov: *Luka Lukić : Učitelj, etnograf i melograf u Klakaru*, str. 18.

5 Uz dopuštenje Akademije, za kritičku obradu i objavljivanje dio građe kopiran je 2004., a ostatak 2010., slijedilo je prepisivanje, kolacioniranje i na koncu kritička obrada i objavljivanje 2016.

tadašnjoj Akademiji slijedeći svih dvanaest poglavlja Radićeve kanonske upute za prikupljanje etnografske građe. Većinu je toga zapisao između 1905. i početka Prvoga svjetskog rata, a ostatak čak i nakon odlaska u mirovinu 1937. Vrativši se u rodni Brodski Varoš, u mirovini je postupno sređivao i prepisivao građu, što se vidi ne samo po dopisima koje je upućivao urednicima *Zbornika za narodni život i običaje*, Jugoslavenskoj akademiji i Matici hrvatskoj, nego i po bilježnicama u koje je brzinski bilježio pjesme, a koje se danas, zajedno s tri bilježnice njegovih skica motiva narodnog rukotvorstva, čuvaju u Muzeju Brodskog Posavlja.

Živa slika sela Klakara početkom 20. stoljeća

Čitajući tu *veletiskovinu*, gotovo da bismo u cijelosti mogli rekonstruirati život u Klakaru prve polovice 20. stoljeća, ali i ranije, jer Lukić je nastojao istražiti i starije slojeve. On opisuje selo, kuće i okućnicu, sam narod, ustroj tijela, bolesti, jezik, životne potrepsotine, uključujući hranu i posuđe, klanje i raspravljanje o pojedinim vrstama domaćih životinja i živadi, način i prilike pripreme pojedinih jela, zatim odijelo i obuću za djecu, muškarce i žene, posteljinu i tkanja, nakit i češljanje, ogriv i posvit, vrlo detaljno opisuje bolesti i njihovo liječenje kod ljudi, govori o pušenju te tamanjenju životinja i gamadi. U poglavlju o radu donosi opis poslova kao što su lov, gojenje marve i živadi, postupci s marvom, bolesti i *likovi* za životinje, ali opisuje i vračke kod bolesti stoke, a posebno se posvećuje obradi zemlje, uzgoju pojedinih usjeva, cvijeća, livada, voća. Zatim su tu kućni poslovi, počevši od čišćenja i održavanja reda u kući i oko nje preko izrade ženskih rukotvorina obradom lana do tkanja, krpanja (veza), izrade odjeće i drugih predmeta od tkanina, pa ukrašavanja tkanja (razne vrste veza i čipki), potom daje pregled godišnjeg rada i počinka, a onda se posvećuje trgovini među seljacima te na sajmovima i poslovima s upravnom oblašću. U poglavlju o životu daje vrlo realnu sliku života u zadruzi, odnosima u obitelji, između muža i žene, prema djeci, rodbini i susjedima. Obrađuje i različite uloge ljudi kroz životnu dob, zatim prema zanimanju i imetku. Tu spominje i Rome te umeće prvi poznati romski (*ciganski*) rječnik s malom gramatikom, ali govori i o odsutnima iz sela, što ilustrira pismima vojnika s bojišta ili iz bolnice. Bilježi i kako žive bolesni i invalidi, ne zaobilazi ni *rdave* i *zločince*, a bavi se i vjerom, to jest odnosom naroda i vjere. Zanimljive su i njegove bilješke o pravu, posebno unutar obitelji, kod diobe zadruge ili nasljednoga prava⁶, uključujući priženjene muškarce, žene dovedene izvan braka, djecu bez

6 „Kad žena umre, a ima svoj osebac, to sve pripada djece, a čojeku treći ili četrti tal, ako oće, ako neće sve bude dječje, a to je i pravo tako. Ako nemaje djece ili su već velika, pa se poženi i poudale kćere, onda je pravo da sve to ženino (prćija) pripade čojeku, a novci odrasloj djece, ako i' ima, ako i' nema, sve je pravo čojeku da ne on bio baš zabadava nje čojek. Umre li čojek, to ta prćija ide rodu (po pravu) i to polak nje rodu, a polak njegovu, tako je pravo.“

roditelja ili nezakonitu, pri čemu vidimo elemente njemačke, tj. austrougarske pravne regulative. Svjedoči o jasnim pravilima, ali i njihovu nepoštivanju te teškom položaju pojedinih članova obitelji kao što su priženjeni muškarci, udovice, siročad, nezakonita djeca. Naravno, bavi se i vlasništvom, obvezama, ugovorima te javnim (sudbenim i uredovnim) pravom. Nisu izostali ni običaji puka u Klakaru, od onih kod poslova preko onih pravnih (obiteljskih, obveznih, javnih i kaznenih), pri raznim oblicima druženja, slijede godišnji običaji, pa običaji kod poroda, ženidbe i smrti. Tu je, dakako i zabava: razne dječje igre (male i starije djece, dječaka i djevojčica, ali i mladeži), pjevanje, ples, pa zagonetke i mudrolije kojima se zabavlja staro i mlado. Istražio je i razna seoska vjerovanja, bajanja, vračke, ali i vjerovanja o svecima i crkvi, kao i različita opća znanja, iskustva i mudrovanja, čemu je nakraju priključio i „nekoliko“ poslovice (oko 1.300). U svemu tome iznimno je vodio računa da zabilježi klakarački idiom, a pokušao ga je i opisati te raščlaniti tuđice.

Doista, reći će znalci, zahvaljujući Luki Lukiću, Klakar je najbolje opisano i istraženo selo u hrvatskoj etnologiji i povijesti. Uvirući u tu nepresušnu građu, čini se kao da uranjamo u kompletan život puka, njegovu svakodnevicu u svim njezinim aspektima. To je istinska živa slika jednog razdoblja Klakara, seoskog života u meandrima Save, na rubu Slavonije, iscrpan zapis o čovjeku, njegovim ulogama, mukama i radostima, njegovu suodnosu sa zemljom, biljem, stokom, ljudima i državom, njegovu umijeću preživljavanja i stvaranja u prvoj polovici 20. stoljeća.

O minucioznosti kojom je Luka Lukić pristupao bilježenju života oko sebe svjedoči možda i ovaj dio zapisa o ozljedama. Nakon što je nabrojio ozljede, radi lakšeg razumijevanja, navodi i kako ili gdje nastaju: „Ranio se puškom ili levorverom; porezo se nožem, britvom; posjeko se sikerom; ubio se na panj; lupio se u lakat; prištunio prste na vratu; stuko sam prst na kamen ili čekićem; sažgo se ugljenom; sfurio se vrelom vodom; sadro ruku na trn; odro se na ostrugu; nokat stuko na kamen; nabio prst na škare; smanio se med nogama; našuljio ruku na 'ajdamak; ubo se na ekser ili nož; puko mi prst od zime popriko; pojiog lug kožu na ruku; slomio prst na dizanju; okilavi, kad mu drob ispade med noge.“⁷

Da bi došao do što točnijih podataka, ne samo da je propitivao po nekoliko sugovornika nego je i mjerio sve što je izmjeriti mogao. Tako je 1910. godine pregledao svih 38 svojih učenika i utvrdio da imaju: „Oče: crne 11 muški + 7 ženski, plave 8 muški + 4 ženske, šarene 5 muški + 4 ženske; Vlasi: crni 11 muški + 8 ženski, mrke 8 muški + 3 ženske, žućkasti 5 muški + 4 ženske; Lice: crno 6 muški + 2 ženske, mrko 6 muški + 3 ženske; crljeno 3 muška + 3 ženske, bilo 9 muški + 7 ženski.“⁸

7 Usp. *Opis sela Klakarja 1905. – 1953.*, str. 53.

8 Usp. *Opis sela Klakarja 1905. – 1953.*, str. 50, 51.

Nije učitelju Luki pritom bilo lako. „Radeći i pišući kod Jakoba Pejića kb. 71 na štaglju (2. VIII.) trebalo je izmjeriti koliko su veliki rogovi. Uzmem vrljicu ili podvirak, pa ću s njom, al' gle nezgode. Na štali nema tavana, a u štali konj, Sokol. Prepade se mog podvirka, otrže ular, pa trk po štali gor dol, a ja se u zlo vidih, pa bjež dole, ostavi mjerenje. Sad sam istom nastradao, ne mogu napolje. Vrata su zatvorena, kako ću. Nije druge, nego istavim vrata, pa lagano iziđem u dvorište i odoh kući.“ – zapisao je tu dogodovštinu iz svojeg terenskog rada⁹.

Nepresušno jezično blago

Luka Lukić bio je svjestan vrijednosti narodnoga govora i njegova čuvanja i ta se misao proteže kroz cijeli njegov rukopis. U svojem tekstu *Uvod ili napomena* ističe: „Pišući ovaj opis sela Klakara, metao sam naglas samo ondje, gdje je baš bilo nužno. Obično bi metao samo za jako dugi i jako kratki naglas, ostala dva rijetko ili skoro nikako. Apostrof sam bilježio gdje god manjka kakav suglas ili samoglas (...)“ To međutim nije dosljedno provodio, te je priređivač Marinko Vuković našao još nedosljednosti, primjerice kod zapisivanja odraza jata ili bilježenja glasa *đ* (piše i *đ* i *gj* i, najčešće, *đ¹⁰*), a razlika se posebno može uočiti između tekstova koje je pisao u različito vrijeme, dakle i pod utjecajem različitih pravopisnih pravila koja su se u tih gotovo pola stoljeća nekoliko puta mijenjala.

Ipak, to ne narušava cjelinu ni jezično (leksičko i sintaktičko) blago koje je tu nakupio. Lukić se, naime, u svojim zapisima ne odvaja niti se izdiže od subjekta svojega opisivanja nego pragmatički pojave opisuje onako kako je čuo da se u Klakaru govori¹¹. Pojmove, predmete i pojave redovito stavlja u govorni kontekst. Primjerice: „Kelj. U jesen sazrije, pa se lako nožem odreže. Ne kuva se i ne jede, nego se sadi rad bole i kad je tko otečen. Sjeme se kupi u dućanu, ne uzgaja se i to slabo tko kupi, volju gotovu rasadu posadit““. Time ne bilježi samo označenika i označitelja¹² nego je omogućio svakom budućem čitatelju svojih zapisa da dublje spozna dušu klakaračkog puka koju je tako revno zapisivao.

9 Usp. *Opis sela Klakarja 1905. – 1953.*, str. 38.

10 Radi toga valja znati da se Lukićeve riječi *djed*, *djeca* i sl. čitaju *ded*, *deca*..., a tako se u Klakaru i danas govori.

11 Npr.: „Vatra se dobiva, da se okreše cindalica, pa kad se razgori', turi se u slamu ili sino, pa i u trišće ili 'oblinje. Kad slama ili trišće u'vati pa, se dobro zapalji, metni se polako naji' drv', a potlje i deblji'. Ima cindalica ili cimašina, pa se lako dođe do vatre. Ge koji stari svit još i sad kreše vatru, pa ju tako naloži, a ima i stari duvandžija koji ne nosaje cindalic', nego tako zapalu lulu da okrešu trut i on se zapali, pa ga turu u lulu sasvim prez brige. Kreše se obično masatom po kremenu, a na kremenu se drži mali kumadićak pruta. Ne tare niko drvo o drvo da dobiju vatru, a zašto bi se patili, kad vatra ni skupa (...)“

12 Pojmovi *signifié* i *signifiant* koje je uveo francuski lingvist F. de Saussure objašnjavajući jezični znak kao psihički entitet s dva nerazdruživa lica.

U poglavlju broj III. Lukić opisuje govor u Klakaru prema *Osnovi (Kojem narječju pripada govor, Izgovor i naglasak, Riječi)*, pa kaže: „Govor je u ‘vom selu štokavski i to više ikavski nego ekavski. Sam narod zove ga racki i materinji, a komšije bližnji i daljni zovu ga isto tako racki. Svit ne kaže: Gdje si bio, nego: ge si bio, pa zato kad dođu u soldačiju i tako govoru, ostanu ge. Tako im se sprdaju gega je taj, ili ge si bio, doklegod su u soldačije, dok ne dođu doma.“ Ističe Lukić i riječi koje se izgovaraju drugačije od standarda, a donosi u ovom poglavlju i kratke popise stranih riječi koje je zapazio u klakaračkom govoru, riječi koje su, po njegovu mišljenju, došle iz njemačkog ili turskog jezika. Istina, nije ih najtočnije odredio, što je odraz njegova nedovoljnog znanja i nedostatka odgovarajućih pomagala, ali je vrijedno što je zapazio korištenje tuđica. Također veli: „kradljivci (lopovi) i prosjaci te angleri što s konjima trguju imaju njeke znakove na prste, a i tajni divan, al’ kaki je to, ne more se znat’, pa i nezna ga ovaj naš obični svit“¹³.

U VI. poglavlju (*Život*), u odjeljku *Život prema zanimanju i imetku* posebnu će pozornost posvetiti Romima, i to ne samo njihovoj ulozi u seoskom životu nego posebno romskom (*ciganjskom*) govoru. Prema kazivanju seoskog Ciganina Paškuljevića, donosi popise riječi (hrvatski i prijevod na romski), pokušava sastaviti malu gramatiku *ciganjskog* govora, popisuje fraze, izreke, pjesme, a donosi i nešto manje od 160 fraza i kratkih rečenica prema kazivanju i zapisima Klakarca Marka Tvrdovine (Tvrdojevića). Na kraju odlomka rječnik je s gotovo tisuću riječi romskoga jezika¹⁴. Time je Lukić zaslužio da ga smatramo prvim hrvatskim romologom.

Njegova osjetljivost za jezično blago i nastojanje da ga se sačuva vidljiva je i u njegovu *Abecednom kazalu bilja* kao i svim drugim opisima i popisima (ljudsko tijelo, životinje, ptice, biljke, bolesti ljudi, bilja, životinja, jela, odjeća, zanimanja, potrepštine, alati, posuđe...) ¹⁵.

Iako Lukić u svojim zapisima, nastojeći što točnije i u najsitnije detalje opisati selo Klakar, ima jako puno nabranja, uspio je da to ne bude monotono

13 Isti će osjećaj za jezik pokazati i u usmenoknjiževnom korpusu, gdje koncem Prvoga svjetskog rata bilježi i neke riječi šatrovačkog govora kojim se služe komite, šatrovci (zeleni kader).

14 Usp. *Opis sela Klakarja 1905. – 1953.*, str. 748-771.

15 „1. Na čoeku živu: buve, vaše, muve i biljnjače.

2. U ljudskoj ‘rane su: mravi, muve i rusi.

3. U žitku su: žižak, vaše na kukuruzu, lepirice, švabe, rusi, mrmak i gugac.

U odjeće: buve, moljci, lepirice (biljnjača). U kućama: rusi, švabe, stričak, stinica, paukova, smrdljivog Martina i mravima.

4. Na domaćem blagu su: vaše, muve i krpelji. Oko njeg su mušice, komarci, obadi.

5. Na povrtalju su: ciganke, mravi i mušice. Na žitu su i trave: konjic, skočić, obad i mravi. Na voću i drveću su: gusjenice, mravi, leptiri, zelene mušice i ose i stršeni, vaše i krilati mravi.

6. Još se ge-ge nalaze: gljiste, stršeni, bumbari, čele i pauci. Ima i otrovni’ gugaca, i stršen kad ujede, dosta je čeljadetu.“

ni zamorno. On ne registrira nego opisuje stvarajući tako dinamično i čitatelju privlačno štivo.¹⁶ Pritom je prema njegovim zapisima moguće cjelovito rekonstruirati život seoske zajednice do najsitnijih detalja, pa i naučiti kako se nešto i čime radilo.¹⁷

Temeljni stup hrvatske etnologije

I priređivač Marinko Vuković napravio je golem i vrijedan posao priređujući ovu ogromnu i dragocjenu građu za tisak, odnosno za čitanje i upotrebu suvremenom čitatelju.

U svojoj uvodnoj studiji *Život, običaji i identitet sela Klakara u rukopisnoj ostavštini Luke Lukića* on najprije čitatelju predstavlja toga vrijednog etnografa i građu koju nam je ostavio. Napominje kako je najveći dio rukopisa objavljen u toj knjizi nastao u ranijoj fazi Lukićeva stvaralaštva, do početka Prvoga svjetskog rata, a ostatak vjerojatno kada je otišao u mirovinu, što je vidljivo po signaturama na pojedinim omotima rukopisnih svežnjeva i promjenama u stilu i načinu pisanja. Vuković potom analizira svaku tematsku cjelinu rukopisa i ističe posebnosti koje se zapažaju (*Priroda i čovjek, Opis ljudi i bolesti, Jezik i stil pisanja, Životne potrebe, Rad, Život, Običaji i pravo, Zabave, Poezija, Vjerovanja, Iskustva, znanje, mudrovanje*) te zaključuje: „Zahvaljujući ovom sačuvanom rukopisu i njegovom objavljivanju, zainteresiranoj znanstvenoj, kulturnoj i najširoj javnosti otvaramo pogled u taj nestali svijet. Svaki će čitatelj prema svojim preferencijama moći dobiti uvid u sveopću slavonsku tradicijsku kulturu na primjeru klakaračke seoske zajednice. Vjerujemo da će mnoge društvene, humanističke i umjetničke znanosti, ali i poljoprivredne, tehničke, medicinske i prirodne znanosti iz ovoga rukopisa crpiti brojne podatke i saznanja na kojima će temeljiti nove znanstvene spoznaje. S druge strane, uža i šira lokalna zajednica će bolje osvijetliti vlastitu povijest, kulturu i identitet i na temelju Lukićevih zapisa osmišljavati nove kulturne i turističke sadržaje.“

Tekstološka napomena na kraju knjige (Vuković, Miloš, Primorac) namijenjena je onima koji žele doznati više o samom rukopisu i nužnim intervencijama prilikom njegova priređivanja za tisak. Punih pedeset stranica knjige posvećeno je rječniku koji je prilikom priređivanja rukopisa izradio priređivač kako bi pomogao suvremenom čitatelju i negovorniku slavonskoga, šokačkoga govora,

16 „Kad je topal snig ili malo južan, pravu djeca djeda od sniga, u avlije ili u šljivama. Pred kućom ne smiju da se čiji konji ne poplašu, pa da čojek nasrada.“

17 „Farbanje drveta Drvo se farba s farbom najviše žutom ili sađavom, a sa strana i crnom. Za farbanje se uzme firnajz i farba, povuče se po drvetu dva puta za ormane. Za vrata se mora tri put farbat', onda bude dobar. Još je bolje metnit' malo laka u firnajz i farbu.“

odnosno klakaračkog idioma u razumijevanju teksta. Knjigu zaključuje *Sažetak* (Jakša Primorac) i njegov prijevod na engleski jezik (**Branislava Milić**) koji daje kratak uvid u cijeli sadržaj.

Veliko je i vrijedno djelo učitelja Luke Lukića koji je svojim zapisima sačuvao dragocjene podatke o cjelokupnosti života slavonskog seljaka na primjeru sela Klakara u kojem je bio učitelj, crkveni orguljaš i kantor nepuna četiri desetljeća. Zahvaljujući izdanjima koja su omogućili Općina Klakar i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, zaključno sa 61. brojem *Zbornika za narodni život i običaje*, sada je konačno veći dio njegove rukopisne ostavštine dostupan stručnoj, ali i inoj javnosti na čitanje i istraživanje. Zapravo će nakon toga divot-izdanja biti nemoguće ozbiljnije se baviti istraživanjem bilo kojeg aspekta seoskoga života koncem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća u Slavoniji i Hrvatskoj bez konzultacije s Lukićevim zapisima. Luka Lukić, ovime je potvrđeno, temeljni je stup hrvatske etnologije, pa treba čestitati svima koji su sudjelovali u višegodišnjem i nimalo jednostavnom projektu objavljivanja toga dijela njegovih zapisa, a posebno priređivaču najvećeg dijela rukopisa, Marinku Vukoviću.

Dunja Vanić